

En julidag dränkt i blod (/index.php/ovrigt-kat/ovrigt-kat-15/ovrigt-kat-17/21469-en-julidag-dränkt-i-blod)

ANDERS OLOFSSON (/INDEX.PHP/SINGLE-CONTACT) / ESSÄER (/INDEX.PHP/MER/ESSAEER) /
PUBLICERAD 08 JUNI 2016

ESSÄER OM POLITIKEN (/INDEX.PHP/OVRIGT-KAT/OVRIGT-KAT-15/OVRIGT-KAT-17)

(/index.php/ovrigt-kat/ovrigt-kat-15/ovrigt-kat-17/21469-en-julidag-dränkt-i-blod)

Det finns många berättelser om vad som hände den där disiga julimorgonen 1916 vid floden Somme i norra Frankrike. Berättelser om hur tystnaden plötsligt infann sig efter en veckas oavbruten artilleribeskjutning från brittiska kanoner. Om hur soldaterna i skyttegravarna på bägge sidor av fronten kunde höra det osannolika kvittret från fåglar som svingade sig högt uppe i skyn. Någon lär till och med ha fått syn på en förskrämd hare som hastade iväg genom gräset i ingenmansland

Annons:

T-shirts för 39:-/styck

100st t-shirt med 1-färgstryck Inga startkostnader!

Utmed den brittiska delen av frontlinjen ljöd visselpipor som markerade att ett storanfall var på gång. Tusentals unga soldater klättrade mödosamt upp ur sina skyddsvärn, formerade sig i snörräta linjer och började i sakta marsch närma sig de tyska linjerna. Tyskarna, å sin sida, kunde knappt tro sina ögon. Die Tommies, britterna, måste vara galna. På något annat sätt kan man inte förklara hur någon skulle komma på tanken att utan skydd promenera rätt in i siktet på hundratals välplacerade tyska kulsprutor. När dagen led mot sitt slut hade 60 000 brittiska soldater dödats eller sårats. Frontlinjen hade förflyttat sig obetydligt eller inte alls. Den största katastrofen i den brittiska arméns historia var ett faktum.

The Tyneside Scottish Brigade

Valet att anfälla vid Somme hade fattats av politiska skäl, men var det sämsta tänkbara alternativet eftersom tyskarna haft gott om tid att befästa sina ställningar i hela sektorn. Det brittiska artilleriet, som skulle banat väg för de anfallande trupperna genom att pulvrисera tyskarnas skyttevärn, misslyckades kapitalt med sin uppgift. Utgången var oundviklig. Lilla Newfoundland, som skickat en bataljon med frivilliga till

moderlandets försvar, fick se sina soldater falla mer eller mindre till sista man. Förbanden från Newcastle, som mest bestod av irländska immigranter, decimerades så kraftigt att brigaden de tillhörde, The Tyneside Irish Brigade, fick upplösas. Deras skotska motsvarighet, The Tyneside Scottish Brigade, gick i strid med 26 säckpipeblåsare i täten. Bara 6 av dem överlevde dagen.

De brittiska söndagstidningarna rapporterade om hårda strider och stora framgångar vid Somme. Först några dagar in i veckan därpå

Minnet av Somme sträcker sig även in i nya generationer. Lagom till 100-årsminnet kommer Malins och McDowells film att ha nypremiär runt om i Storbritannien till nyskriven musik. Och 2013 gav den maltesisk-amerikanske serietecknaren och journalisten Joe Sacco ut "The Great War", en enastående grafisk berättelse om den 1 juli 1916. "The Great War" har hämtat sin inspiration från den medeltida Bayeux-tapeten, som skildrar normandernas erövring av England år 1066. Boken består av 24 separat scener, sammanfogade i en enda lång teckning som vecklas ut mellan bokens pärmar.

Frivilliga ur kompisbataljonen tillhörande Manchester-regementet. (Foto: Wikimedia)

och senare, när strömmen av sårade soldater började välla in genom de brittiska hamnarna, stod katastrofens omfattning klar för allmänheten. I hundratals städer och byar runt om i Storbritannien sörjde hela kvarter och arbetsplatser sina döda. I början hade man tryckt bilder och namn på de stupade, men efter en tid uppmanade krigsministeriet dagstidningarna att upphöra med detta eftersom mängden bilder kunde ha en demoraliserande inverkan på allmänheten.

Annons:

I sommar infaller 100-årsminnet av blodbadet, och sedan en tid debatteras i brittiska media vad det egentligen är man ska minnas. Regeringen har plöjt ned åtskilliga miljoner pund i en ambitiös programverksamhet fokuserad kring den 1 juli, där coola kulturpersonligheter som Damon Albarn, Vivienne Westwood och Yinka Shonibare drar sitt strå till stacken. Oförtröttligt upprepar man sitt

mantra att det är de fallna soldaterna och deras familjers uppoffring för nationen som vi ska minnas. Andra, framför allt en del historiker och politiker på vänsterkanten, vill hellre minnas regeringens och militärledningens inkompetens.

1916

Konstnären Rob Heards project "The Shrouds"

EU-anhängarna vill minnas Storbritanniens kamp för ett demokratiskt Europa, och EU-skeptikerna vill minnas att Tyskland i alla tider varit fienden oberoende av om landet varit ett autokratiskt kejsardöme eller EU:s dominerande medlemsland. På Irland är situationen ännu mer komplicerad eftersom man 1916 både minns Påskupproret mot den engelska överheten och de irländska soldaternas massdöd vid Somme den 1 juli – mer än en fjärdedel av de stupade britterna denna dag kom från Ulsterdivisionen, som till största delen bestod av frivilliga protestanter.

Kring dessa fasansfulla förluster har det spunnits en mytologi enligt vilken soldaternas blod försatt Englands regering i skuld till den protestantiska delen av befolkningen. De protestantiska organisationerna marscherar än idag under standard som bär Ulsterdivisionens emblem, och muralmålningar i Belfast och Londonderry hyllar de fyra irländska soldater som dekorerats för sina insatser under den första dagen vid Somme.

Somme

Man kan minnas Somme på många olika sätt. Var och en kan välja sitt. Ytterst handlar det om minnesmarkeringen av en händelse som skurit djupt in i såväl den brittiska identiteten som i uppfattningen om landets roll i Europa och om hur kriget förändrade hela samhällsstrukturen. Slaktande vid Somme varade fram till november 1916 och kostade britter, fransmän och tyskar över en miljon man i stupade och sårade. Men fram till 1966, när 50-årsminnet av slaget inföll, var det inte Somme utan Ypres i Flandern som identifierades med den brittiska krigsinsatsen.

1966 publicerade Times en artikelserie inför den 50-åriga minnesdagen av slagets upptakt. Resultatet blev en stormflod av läsarbrev och ögonvittnesskildringar som kom att förändra britternas syn på första världskriget. Times publicering blev också inspirationskälla till en rad böcker, bland andra Martin Middlebrooks numera klassiska "The First Day on the Somme" (1971). Många av böckerna färgades av Vietnamkrigsgenerationens kritiska inställning till auktoriteter, inte minst militära.

Stillbild från dokumentärfilmen från 1916 om slaget vid Somme. Scenen rekonstruerats av filmarna

Den dominerande läsningen av historien var att de brittiska generalernas – framför allt överbefälhavaren Sir Douglas Haig – brist på flexibilitet och föråldrade synsätt ledde till att hundratusentals män dog i onödan. Alan Clarkes bok "The Donkeys" (som utkom redan 1961) torgförde denna förklaringsmodell till en bredare allmänhet, och den har sedan dess erbjudit standardförklaringen i populärkulturella alster som musikalen "Oh, What a Lovely War!" och Rowan Atkinsons "Blackadder Goes Forth". Senare tiders historiker har ifrågasatt totalsågningen av Haig och hans generaler, men ingen som närmare studerat deras planläggning och genomförande av offensiven vid Somme kan hävda att den kännetecknas av någon större förmåga till anpassning utifrån hur verkligheten förändras.

Omkring en miljon döda brittiska soldater 1914-18 talar sitt tydliga språk. En förlust i denna storleksordning – betydligt större än vad som skulle drabba Storbritannien under andra världskriget – borgar för att de flesta brittiska medborgare någonstans i släkten har en manlig medlem som stupat för fosterlandet under de fyra krigsåren. Storbritannien hade, till skillnad från de flesta andra länder i Europa, inte byggt en folkarmé baserad på allmän värnplikt. De flesta generalerna tvivlade på värnpliktsarméernas militära förmåga, och politikerna oroade sig för vad militärt utbildade medborgare skulle kunna ta sig för om de plötsligt skulle drabbas av revolutionens bacill. När första världskriget bröt ut bestod därför den brittiska armén av knappt 250 000 yrkessoldater, av vilka närmare 80 000 var utposterade i kolonierna.

en miljon döda

I augusti 1914 hade Lord Kitchener, en tvättäkta hjälte från Englands kolonialkrig, tillträtt posten som krigsminister. Han var, till skillnad från de flesta andra, övertygad om att kriget inte skulle bli en kortvarig historia. Snabbt fattade han beslutet att sätta upp en ny armé av frivilliga. Målet sattes vid 100 000 man, en siffra som snart skulle höjas först till 500 000 och senare till 1 000 000. Planen var djärv. Kitcheners frivilliga var inte reservister utan vanliga civila från alla samhällsklasser och yrkesgrupper. Själv såg inte detta som en nackdel, eftersom han betraktade militära amatörer som ett bättre soldatmaterial än sporadiskt utbildade reservister. Initiativet blev en succé. Mellan den 5 augusti och 12 september lät närmare en halv miljon man värva sig, och efter bara sex månader hade bortåt 3 miljoner frivilliga anslutit sig. Det var ett makalöst socialt och militärt experiment, som aldrig överträffats.

En avgörande faktor bakom värningskampanjens framgång var att man vände sig till den rika floran av lokala organisationer med stark förankring i civilsamhället. I slutet av augusti lade Lord Derby, en inflytelserik affärsman och politiker med sin bas i Liverpool- och Manchesterområdet, fram förslaget att män med anknytning till en viss arbetsplats eller annan tätt sammanhållen social gemenskap skulle kunna låta sig värvas mot löfte att de också skulle få tjänstgöra tillsammans. Redan innan han hade offentliggjort sin idé hade den förekommit av börsmäklarna i London, som fått krigsministeriets godkännande att sätta upp en egen bataljon under namnet Stockbroker's Battalion.

Men det var i de stora industristäderna i norra och mellersta England som Lord Derbys idé skulle få störst genomslag och leda till framväxten av fenomenet Pal's Battalions, kompisbataljoner. I denna region fanns landets största befolkningscentra och städer som Liverpool, Manchester, Birmingham och Sheffield skulle komma att förse armén med hela divisioner av frivilliga. Även mindre orter som Accrington, Grimsby och Hull drog sitt strå till stacken genom att sätta upp förband med fantasifulla namn som Accrington Pals, Grimsby Chums och Hull Commercials. Vilka var de unga männen som så till synes lättvindigt bytte arbetskläderna mot uniformen?

Och vad var det som motiverade dem? Ingen erfaren yrkesarbetare före kriget hade övervägt att ta värning i armén. Dagersättningen var alltför låg och möjligheten att klättra socialt var närmast obefintlig. Decennierna före krigsutbrottet hade emellertid sett återkommande kriser och konflikter på arbetsmarknaden, vilket resultaterat i stängda fabriksportar och arbetslöshet. När kriget var ett faktum var många arbetslösa lockade av arméns erbjudande.

Men det fanns också andra motiv att byta blåstället mot khakiuniformen. Nationalismen spelade en viss roll, men ännu viktigare var den samhällsanda som brittiska medborgare fostrades i. Vid krigsutbrottet var Storbritannien ett av Europas mest rigida klassamhällen.

Männen ur arbetarklassen, från vilken majoriteten av de frivilliga soldaterna kom, var uppfostrade med ett ideal kännetecknat av kamratskap, självdisciplin och övertygelsen att social ställning var medfödd. Disciplin, fysisk fostran, lojalitet med den egna gruppen och respekt för de hierarkier var ursprungligen något som lärts ut vid de engelska privatskolorna som Eton, Harrow och Rugby. Men decennierna före 1914 hade detta etos kommit att genomsyra alla samhällsklasser via populärpressen samt böcker och tidskrifter riktade till pojkar i allmänhet.

En annan faktor som påverkade inflödet av frivilliga var den krigspropaganda som bedrevs av pressen. De stora dagstidningarna försåg allmänheten med bloddrypande berättelser om de tyska övergreppen på Belgiens civilbefolkning och underblåste den gamla rädslan för en tysk invasion av de brittiska öarna som populärlitteraturen gjort till en egen genre.

En särskild målgrupp för krigspropagandan utgjordes av kvinnorna. Stort utrymme i dagstidningarna gavs åt insändare och upprop författade av kvinnor där de uppmanade männen att inte vänta med att ta värvning så att inte Storbritanniens kvinnor, liksom de belgiska, skulle falla offer för hunnernas brutalitet.

Slakten vid Somme drabbade kompisbataljonerna hårt. I många brittiska byar och mindre städer hade en betydande del av den unga manliga befolkningen i stort sett utplånats. Mindre företag förlorade hela sin arbetsstyrka. Rekryteringen av kompisbataljoner upphörde, och allmän värnplikt infördes. Två år efter Somme var kriget äntligen slut, och armén demobiliserades.

Ännu en rekryteringsaffisch, denna gång riktad till kvinnorna, som förmodades övertala sina män om att låta värva sig

Det gjordes några lama försök under de följande åren att dra lärdomar av det enorma experiment som expansionen av den brittiska armén under krigsåren hade varit men 1926 förklarade chefen för generalstaben, Lord Milne, att kriget hade varit en "abnormitet" som sannolikt aldrig skulle komma att upprepas. Armén borde återgå till de förhållanden som rått före 1914, löd rekommendationen. Nivån på den tekniska soldatutbildningen höjdes, men mycket förblev som det varit. Kriget förändrade det brittiska samhället mer än den brittiska armén, som en historiker uttryckt saken.

Tragedin den 1 juli 1916 hade emellertid satt djupa spår hos befolkningen. Redan i augusti 1916 hade en dokumentärfilm om slaget – som ännu pågick – premiär på biografer runt om i landet. Filmen hade tagits utan ljud av Geoffrey Malins och John McDowell. Intresset var enormt, och under de första sex veckorna efter premiären hade 20 miljoner människor sett filmen, ett rekord som stått sig ända in i våra dagar. Filmen skildrar kriget förvånansvärt sakligt. Av själva anfallet den 1 juli finns några sekvenser tagna på långt avstånd av de stackars irländarna från Newcastle på väg mot sin undergång. För några år sedan försökte man med hjälp av experter på läppläsning ta reda på vad soldaterna egentligen säger.

Att bli filmad var inte vanligt vid denna tid, så många soldater tittar helt enkelt in i kameran och ropar "Hej mamma, här är jag!". Till och med de sårade får röst. "Jesus, Jesus, Jesus" mässar en soldat med skadad fot. Och en annan, irriterad över att kameramannen filmar de sårade, snäser "Det här är förfärligt, sluta filma". Det rapporteras att människor i publiken föll i tårar och till och med svimmade under visningen. Kanske inte så underligt om man betänker att många av dem hade anhöriga som sårats eller stupat under slaget.

Redan de närmaste åren efter kriget började man arrangera s.k. pilgrimsresor till slagfältet vid Somme. Guide Michelin gav till och med ut en liten reseguide, den första så tidigt som 1919. Man får bland annat läsa om de olika sevärda byggnader som finns i städerna och byarna kring den gamla frontlinjen. Författaren påpekar dock att flertalet av dem är totalförstörda, vilket illustreras med före- och efterfoton från de aktuella platserna. Vi uppmanas att ta med både tillräckligt med mat och bensin till bilen eftersom bägge kan vara svåra att få tag i under resans gång.

Minnets av Somme sträcker sig även in i nya generationer. Lagom till 100-årsminnet kommer Malins och McDowells film att ha ny premiär runt om i Storbritannien till nyskriven musik. Och 2013 gav den maltesisk-amerikanske serietecknaren och journalisten Joe Sacco ut "The Great War", en enastående grafisk berättelse om den 1 juli 1916. "The Great War" har hämtat sin inspiration från den medeltida Bayeux-tapeten, som skildrar normandernas erövring av England år 1066. Boken består av 24 separat scener, sammanfogade i en enda lång teckning som vecklas ut mellan bokens pärmar.

Den följer skeendet kronologiskt, från general Haigs morgonpromenader i trädgården vid hans högkvarter till artilleribombardemanget, massakern på soldaterna i ingenmansland till slagets efterbörd, där de sårade fraktas bort och de döda begravs. I det kompakta myllret av soldater och krigsmateriel framträder överallt enskilda livsöden. Soldater som röker, tar en sup, kissar mot en vägg, sprängs i småbitar eller vrider sig i smärta på fältlasarettet. Saccos öga ser allt och alla med samma djupa medkänsla. Den förmår att gripa alla läsare, även dem som inte är ett uns intresserad av första världskriget. Sommaren 2014 förvandlades Saccos bok till en väldig muralmålning vid Montparnasse-stationen i Paris tunnelbana. Den är dubbelt så lång som Bayeaux-tapeten.

Andra har sökt ge minnet av slaget en mer fysiskt påtaglig dimension. Konstnären Rob Heard i Somerset, vars kompisbataljon deltog vid Somme, har satt sig i sinnet att med sina egna händer gestalta alla de 19 240 soldaterna som dog den ödesdigra första dagen av slaget. Varje figur är drygt 30 centimeter lång och svept i vitt tyg på ett sätt som för tankarna till de kroppar som skyfflades ned i massgravarna bakom fronten när striden var över.

Och var och en av dem kommer att få sin egen kroppshållning och sitt eget namn i ett gigantiskt försök att göra historieböckernas statistik personlig. Det är ingen enkel uppgift som Heard tagit på sig: för att hålla tidplanen måste han producera minst 100 figurer varje dag. "We talk about it as a whole, but the individual is lost – 19,240 fathers, sons, brothers, uncles, nephews", säger Heard.

Från och med april månad kan man köpa figurerna via projektets hemsida, komplett med ram och den aktuella soldatens namn och porträtt. Kanske är det så historien blir verklig och påtaglig för nya generationer: som representanter för enskilda individer snarare än siffror i ännu en av de otaliga dystra tabeller som 1900-talet är så fullt av.

Anders Olofsson

Klicka här för att söka efter böcker hos Bokus apropå den här artikeln.

Varje köp via denna länk stödjer TK. ([http://clk.tradedoubler.com/click?](http://clk.tradedoubler.com/click?p=362&a=1277735&g=17415644&url=http://www.bokus.com/cgi-bin/product_search.cgi?ac_used=no&search_word=1916)

[p=362&a=1277735&g=17415644&url=http://www.bokus.com/cgi-bin/product_search.cgi?ac_used=no&search_word=1916](http://www.bokus.com/cgi-bin/product_search.cgi?ac_used=no&search_word=1916))